

ISSN 2367-7031 / www.piron.culturecenter-su.org

БРОЙ # 13 / 2016 / 100 ГОДИНИ ОТ „ПРЕОБРАЖЕНИЕТО“ НА ФРАНЦ КАФКА

URL: http://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2016/11/Gyuzelev_Kiossev_A-Conversation.pdf

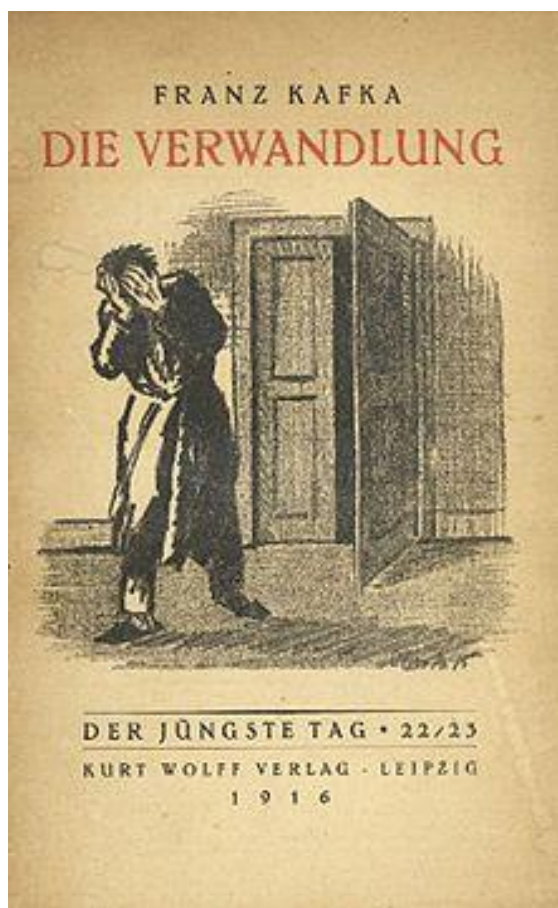
Пътят към една корица: разговор за илюстрациите към „Преображението“

Чавдар Гюзелев и Александър Кьосев

Александър Къосев: Ще започна с въпрос към Чавдар. Когато работеше върху твоята корица с какво се сблъска? Кои бяха основните трудности, които имаше?

Чавдар Гюзелев: Трудностите се състоят най-вече в океана от изображения, в който потънах. В ерата на интернет, на Гугъл, ние виждаме може би почти всичко, което е създадено и качено, и многообразието от стилистики е чудовищно – от класическата илюстрация, през комикс, оригами, куклени интерпретации, постановки, сценографии... А най-големият парадокс, както разбрах, е, че Кафка не е искал да бъде изобразявано неговото „Преображение“.

АК: Да, аз като литератор мога да кажа, че това е много важно за самата новела. „Преображението“ се занимава с това, как едно човешко същество се превръща в нещо, което не знаем какво е. На немски е използван изразът *ungeheueres Ungeziefer* – една чудовищна комбинация от думи, която предава главно потреса, отвращението и ужаса. И на първата корица на самата книга „Преображението“ от 1916 година, вероятно с намесата на самия Кафка, е изобразен един ужасен човек. Кафка изрично е настоявал на неизобразимостта.

ЧГ: Точно тук се подхлъзват много от художниците – те тръгват да изобразяват бръмбар или някакво насекомо, най-общо инсекти, а на заден план остава точно това, за което говориш ти – ужасът. Но ужасът от какво – и тук започват милиони интерпретации...

АК: Ако трябва да сме точни, то не е само ужас. Впрочем, това чудовищно насекомо, в което е превърнат Грегор Замза, е удържано в едни битови размери – и аз специално се занимавам в моя текст с това. То е чудовищно, ама не съвсем, и затова по някакъв начин

трепти между ужасното, отвратителното и перверзно-смешното. Толкова отблъскващо и толкова непоносимо, че нито образи, нито думи би трябвало да могат да го докоснат.

ЧГ: И логика. В това няма никаква логика, защото Кафка директно започва разказа си с това, че един човек се превръща в насекомо, без да обяснява защо, а ние може би трябва да се досещаме. Но наистина, връщайки се към илюстраторите, към визуалистите, изобщо към образността в това изключително произведение, виждаме, че то някак си предрича, както обикновено гениите предричат (и особено в тази епоха) това, което като че ли ни очаква. А, както разбираме по-късно, ни очаква нещо много, много лошо.

АК: Очакват ни умни хора с визуални амбиции.

ЧГ: Сега се сещам – това е лична асоциация – за Пирандело; знаеш, че преди няколко години направихме с Теди Москов пиесата „Каквато ти ме искаш“. Може би по някакъв начин Пирандело далечно се родее с тези модерни автори, които на пръв поглед не казват нищо логично или нищо точно, а то се намира на втори, трети, пети, шести пласт. В моята сценография за тази постановка има една много особена перспектива – виждаме я и в произведението, което в момента наблюдаваме двамата с теб. Във визуализирането на „Преображението“ перспективата е много важна – и реалната перспектива, и онази измислената, алегоричната.

АК: Да, някои от тези рисунки и илюстрации играят с една особена, сякаш фасетъчна, перспектива – на едно кръгло око, което наблюдава света. Но аз искам да отбележа и друго. Вървейки заедно с теб и след теб в това море от образи върху „Преображението“, в един момент то започна да ми прилича на анонимна визуална култура, обграждаща Кафка. И в този смисъл се отказах да търся авторите на това или на онова изображение. Някои от авторите можеше да бъдат намерени, други не можеше. Искане ми се да поговорим тъкмо за тази анонимна визуалност, която обгражда „Преображението“ и която тръгва в разни посоки. Как виждаш ти посоките, в които тръгват тези образи?

ЧГ: На първо място искам да кажа, че търсейки образи в интернет, ние вече много рядко се спираме да видим кой е авторът им – независимо дали това ще е фотография, илюстрация, скулптура, пейзаж и т.н. От една страна, това наистина е несправедливо към хората, които са го сътворили...

АК: ...включително към теб.

ЧГ: Да, включително към мен. Но такава е съдбата на образа – той бързо, светкавично влиза в нас без много-много да се замислим. Ето, в момента виждаме изображения, чиито автори не знаем и може би наистина няма нужда да търсим имената им. А това, което мен ме стъписа изключително много, е наистина невероятното многообразие.

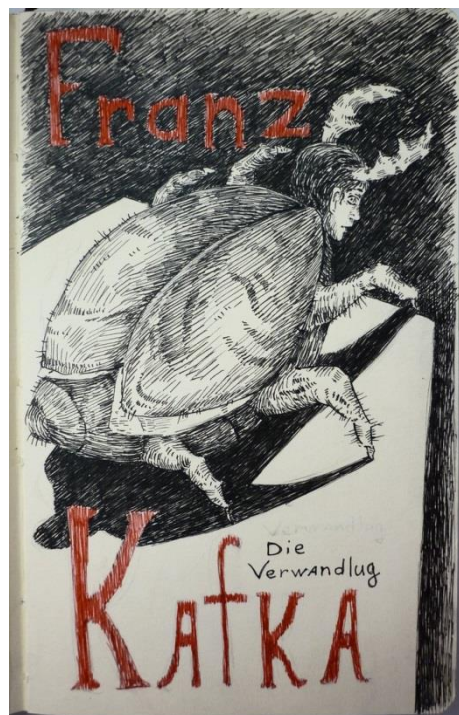
АК: Добре. Значи около Кафка са се породили, нека да ги наречем така – масови визуални фантазии. В какви посоки тръгват те? Как би ги определил ти?

ЧГ: Според мен е интересно да се направи изследване в стилистиките. Най-напред бих ги разделил на източна и на западна интерпретация. Например, аз виждам в руските, в чешките, изобщо в източната „школа“, различен вид интерпретации, те търсят нещо по-дълбоко.

Западните отиват повече в самата форма, без, така да се каже, да задълбават в смисъла. Но това са обобщения, които по всяка вероятност и не са много верни, защото това е само една частица от морето, за което говорим. Може обаче да се каже, че се отива в търсене преди всичко на изображения на насекомото.

Илюстраторът, човекът, който прави образи, за него това е „вкусен образ“ – увеличеното насекомо с всичките му крила.

АК: Забележете, Kafka не е искал това да се изобразява, но за илюстратора това е „вкусен образ“, той, така да се каже, не може да не опита, да пробва визуалните си сили върху него.

ЧГ: Точно така. Там където авторът, човекът, написал този текст, няма нужда от тези детайли, художникът търси именно тях, защото така ще пресъздаде ужаса. Може би кошмарът е в пипалата.

АК: ...тъничките крачка на Грегор Замза са централен пункт на фиксация за визуалното въображение.

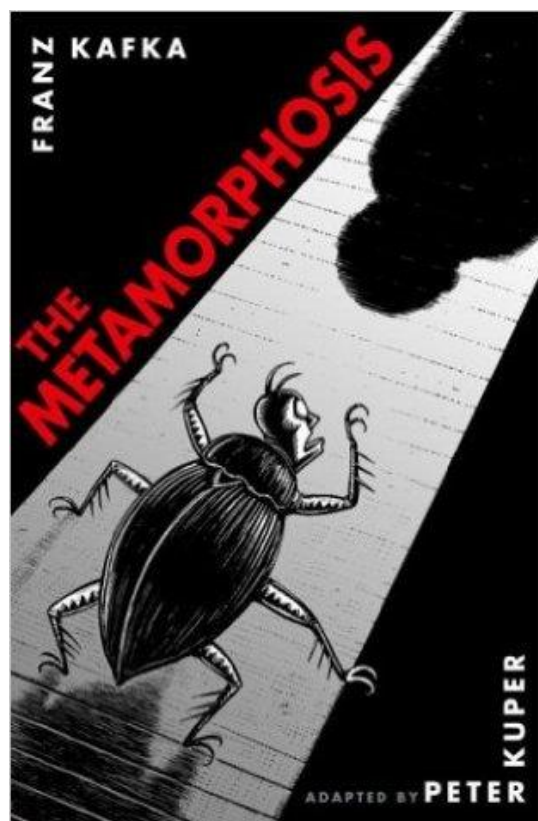

ЧГ: Именно. Сега, много е трудно образът да се пресъздаде. Виждаме го успешно, според мен, в някои от работите, събрани тук. Ето например в тази корица, за която ти говори, – корицата на първото издание, в която няма никакъв бръмбар. Стаята е всъщност зад фигурата, сложила ръце на лицето си...

АК: ...фигурата на ужаса.

ЧГ: ...и всъщност ние не знаем какво става там. Какво е всъщност създанието? Може би то е във въображението, може би е сън, може би е абсолютна истина, може би не е точно насекомо и т.н. А може би, както ни казва и самият Кафка: „Не търсете логика.“

АК: Продължавайки това, което казваш, аз като културолог, мога да кажа, че в моите очи образите се разделят в няколко много ясни серии, които са изключително различни. Едната е реалистичната, ти говори за нея. Там трябва да има биологически бръмбар, той да бъде разпознаваем и дори ако има биолог, той ще каже кой именно вид е този бръмбар, дали е хлебарка, дали е майски бръмбар и т.н. Аз никак не харесвам тези изображения. Това е най-лесният начин визуалното въображение да не се справи с проблема, а проблемът е ГОЛЯМ.

Има друга посока и тя е латентна, нея е има и при самия Кафка. Аз бих я нарекъл изтегляне на образа към *horror story*. Изображението на чудовищното в съвременната визуална култура е много силно свързано с Кафка и с образа на гигантското насекомо. Насекомото, което не можем да разпознаем какво е, но то е чудовищно, непоносимо. То е отвъд съчувствието и не принадлежи към животните, с които можем да имаме топла връзка. То е образът на пълната чуждост. То е *alien*.

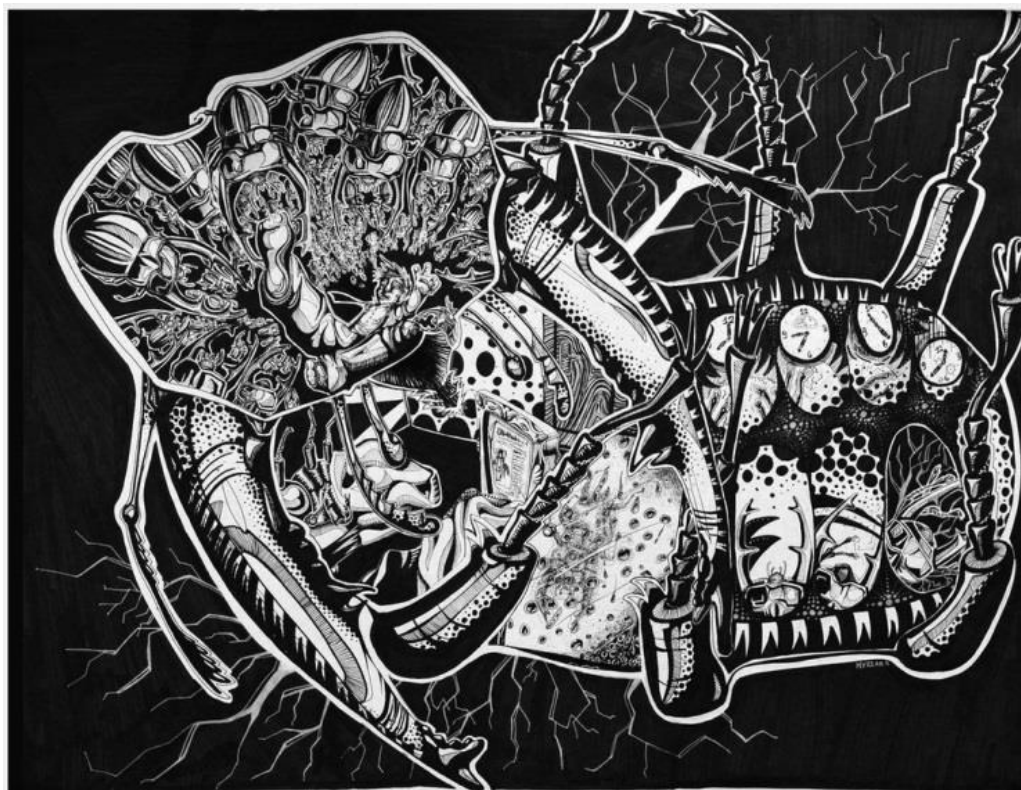
Страшно много илюстрации се движат в посока *alien*, където вместо Грегор Замза се е появило някакво непоносимо чудовище, то в някои изображения е чудовищно и по-размери.

ЧГ: Поражда се пришълецът – ако се замислиш, цялата холивудска продукция и комикс индустрия е основана върху „Преображението“; има дори варианти близки до Боливуд.

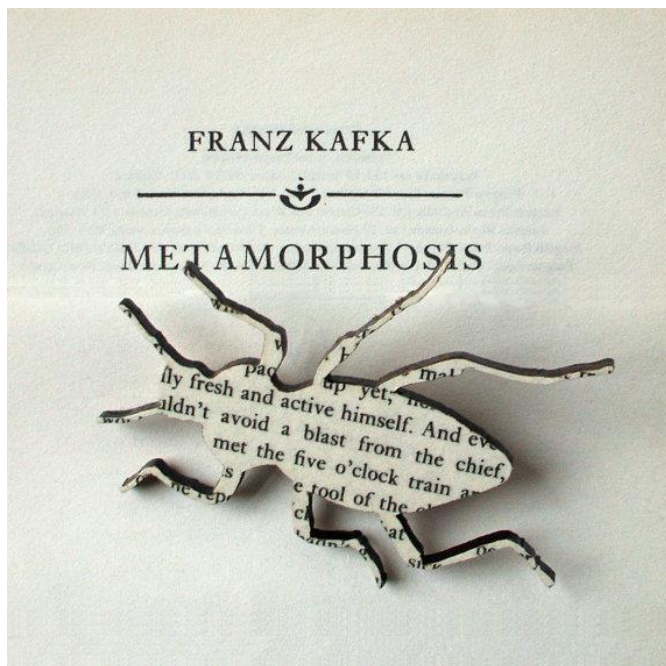

АК: Също така има образи, които искат да бъдат концептуални. В някакъв смисъл, те искат да се състезават със самия Кафка.

Това е много трудно и образът понякога става толкова сложен, толкова объркан, толкова многоперспективен и с толкова много фини детайли в него, че, така да се каже, сякаш репликира философското послание на новелата. Но новелата е бавна, тя се развива постепенно, с драматическо напрежение – тя използва това бавно нарастване на напрежението, което образът със своята мигновеност не е в състояние да направи. Затова опитите за концептуални изображения невинаги репликират добре Кафка. Има и други образи с философска претенция – те са минималистични, не си поставят свръх-цел да се състезават с Кафка – и според мен те са далеч по-добри. Да дадем някои примери тук.

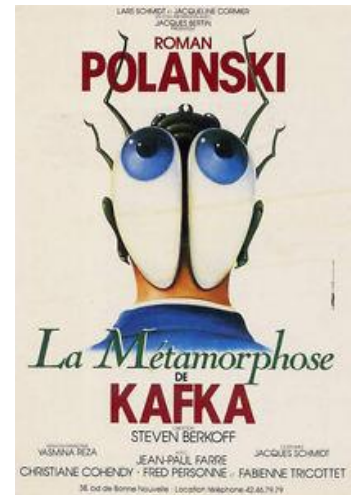
ЧГ: Точно така, както и в илюстрацията.

АК: И в илюстрацията, и в танцовите и театралните постановки. Аз видях невероятни неща. Какво само може да стане с тялото на човека...

ЧГ: Тип Роман Полански в неговата интерпретация на „Преображението“. Този образ, който е запечатан само с кръстосаните ръце, с погледа, с очите. Даже без да гледаме цялата пиеса, това е вече невероятно успешен образ на „Преображението“.

АК: Да. В морето от изображения има и още една линия, която бих нарекъл изтегляне към комическа поп култура. Там има и карикатури, и комикси, и изтегляне на образа на лежащия Грегор Замза, превърнат вече в бръмбар, към сексуални поп картинки. Това е игра, закачка с образа, която има основания в самата новела. Но закачка в доста комерсиален и популярен стил, твърде много реверанси към лесното око на комерсиалния зрител прави тя.

ЧГ: Аз нямам против обаче да се гледа и леко закачливо, да се избяга от огромната философска натовареност, от метафизичните и понякога много дълбоко интелектуални интерпретации на новелата. Ако човек е изследвал Кафка по-надълбоко като теб, знае, че той самият казва: „В компания аз съм весел – аз съм душата на компанията, аз забавлявам другите“, макар че вътрешно кой знае какво се е случвало. Както и при Чехов.

АК: Тълкувателите на Кафка – а те са много, повече са и от илюстраторите – са разделени на две главни групи. Едните смятат, че това с „Преображението“ е повече смешно, а другите смятат, че това е повече ужасно. Аз съм от тези, които смятат, че това е повече ужасно.

ЧГ: Защото си от Изток.

АК: Да кажем, че да. Има, разбира се, комичен момент, има момент на комическа деформация, както с тялото на Грегор, така и със семейните отношения, със стаята, с целия този свят. Има такава деформация и закачка и със самия читател. Обаче ужасът, потресът и отвращението са надмогващи - те смилат читателя. И навлизат в такива молекулярни моменти от човешкото съзнание, че не може да бъде лесно пренебрегнат. Но вярно е и друго, вече засягащо

образите – че за илюстрацията не е задължително да следва новелата, може да има естествено напрежение между една илюстрация и това, което тя илюстрира.

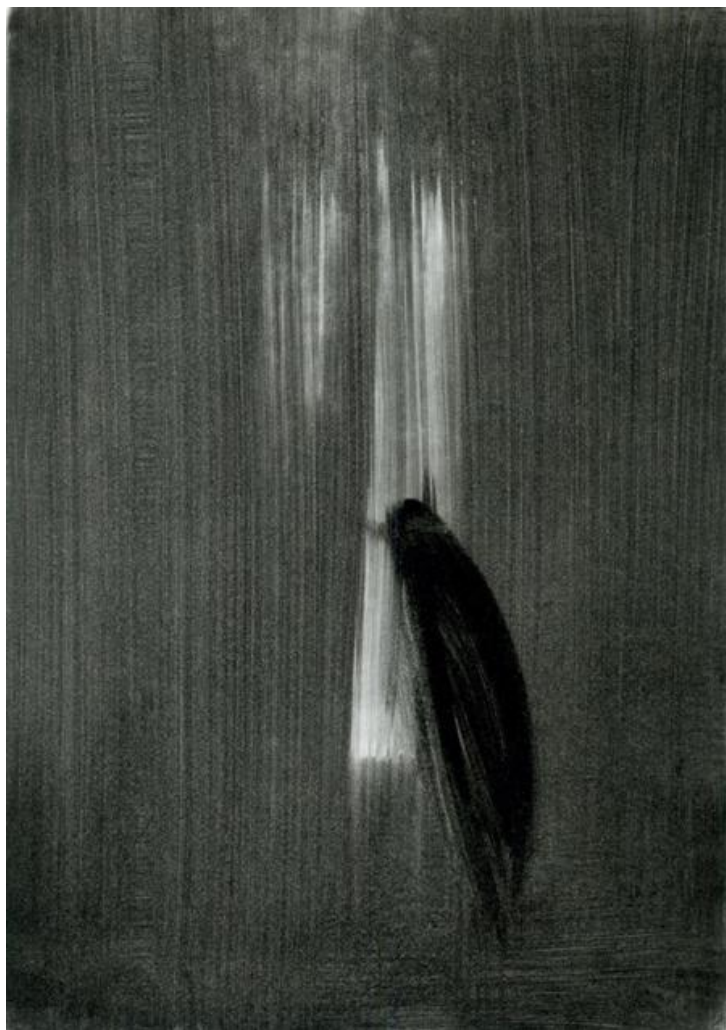
Аз бях най-учуден, че има романтически илюстрации на Кафка. Тук виждаме на екрана на нашия компютър една руска картина, в която Грегор Замза гледа през прозореца. Грегор Замза е просто едно петно, едно графическо петно, издължен силует, с неясни контури, разтапящ се сякаш във въздуха. Стаята я няма, прозорецът го няма, има само едно друго, светло петно, което отново, по същия силуетен начин, е графически изобразено. И тъгуващото тъмното петно гледа през светлото петно.

ЧГ: Това е еманация на източното тълкувание, аз продължавам да настоявам, че има някаква разлика. Аз намирам, че тази илюстрация е много сполучлива и е много близко до моята чувствителност. В нея има и тъга, и дори някакво спокойствие. В един момент в него се усеща едно примирение с новата му същност, с новото му тяло. Няма никакво неудобство.

АК: Тук има и сантиментализъм дори.

ЧГ: Точно така. Скачам в другата крайност – комиксите. Нали си забелязал, че в комиксите, когато героят се запознава с новото си тяло, в началото винаги има едно неудобство, след което той свиква и започва да спасява хората чрез новите си умения. Наскоро гледах един комикс за някакъв АнтМен – човекът мравка. Той се минимализираше, влизаше в ролята на мравчица.

Но искам да кажа няколко неща за това, как подходих аз като илюстратор. И аз се намирам някъде там – в тази част на източната интерпретация, която не иска да влиза в

изобразяването на насекомото с всички негови детайли. Искях да отида в нещо, което е по-скоро абстрактно усещане и за да го постигна, тръгнах в посоката на Роршаховите петна. Няма как да избягаме, разбира се, от връзката с психоанализата, с Фройд, с евреите в началото на миналия век, с потъването в подсъзнанието. И там някъде ми се искаше да работя с петна, които хем да напомнят на нещо, хем да не ни водят към нищо конкретно.

АК: Точно това е същността на теста на Роршах - чрез тези случайни петна той позволява на онзи, който ги гледа, да ги натовари със своите собствени асоциации, включително със собствени копнежи, надежди, травми и страхове. В този смисъл, западните художници, които използват техниката на Роршаховите петна, ги натоварват с тези собствени неща, а ти и аз ги натоварваме с нашите източни, доста травматични, асоциации.

Аз те помолих твоите скици и предварителни етюди към корицата на Пирон да влязат накрая в този наш разговор, за да бъдат илюстрация на творческия процес. А на корицата е това, което ти си избрал.

ЧГ: Не „аз“ – ние. Аз държа на страничния поглед. Понякога аз харесвам и си въобразявам, че нещо е точно, а се оказва, че точно това, което почти е тръгнало към кошчето, е по-доброто. И това е страничното око.

АК: Да. Мисля, че трябва да завършим и да оставим хората сами да гледат тези картини. Ще използвам прочутото заглавие на една велика българска пиеса – „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“ – като метафора. В нашия случай този гръм е самата новела „Преображението“, която изрично е забранила изображенията, тя е, така да се каже, иконоборческа, извикала е „Не изобразявайте!“. Но нейният гръм е толкова силен, че противно на намеренията се поражда визуална бомба и тази визуална бомба избухва, продължава да избухва и да произвежда образи и днес – особено днес, в епохата на интернет – нови и нови, и нови, безкрайно анонимно море, кафкианско море от изображения. Те се движат както в концептуално-философска посока, от една страна, така и в комерсиална посока и *horror story*, от друга. Това е невероятно в някакъв смисъл – как литературната и визуалната култура си взаимодействат.

ЧГ: Знаеш ли какво си мисля? Докато си говорихме, на мен ми се доправи театър.

Започнах да мисля за сценография. Бях попаднал на един невероятен театър, който гостува навремето, от един изключителен творец – Йозеф Надж. Спектакълът се казваше „Франц К.“ и беше танцов, движенчески театър. Това е една от най-хубавите визуални творби, свързани с Кафка, които съм виждал. Няма как да се сетя за него и да не ми се прииска да направя нещо в пространството - не толкова на лист хартия, колкото на сцена. Дори... като че ли ми се иска самият аз да потъна и в режисурата.

АК Давай, но внимавай. Морето е дълбоко и на дъното му дебнат всякакви *Ungziefer*.

Следват скиците и етюдите на Чавдар Гюзелев като финална визуална серия.

